

ЛІТЕРАТУРА СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ

УДК 821.162.1

DOI <https://doi.org/10.32838/2710-4656/2021.6-3/10>

Євчук У. Ю.

Львівський національний університет імені Івана Франка

НОВІ НАРАТИВИ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ ГОЛОКОСТУ В РОМАНАХ МОНІКИ ШНАЙДЕРМАН «ФАЛЬШУВАЛЬНИКИ ПЕРЦЮ. РОДИННА ІСТОРІЯ» І АГАТИ ТУШИНСЬКОЇ «РОДИННА ІСТОРІЯ СТРАХУ»

Сучасні світові тенденції історичного дискурсу – це пошук нових способів переосмислення і відображення історичних подій. Домінантним у сучасній польській літературі, яка репрезентує історичну пам'ять, є дискурс подій Другої світової війни та трагедії Голокосту. Польські письменниці другого покоління жертв Голокосту Моніка Шнайдерман і Агата Тушинська у своїх творах «Фальшувальники перцю. Родинна історія» та «Родинна історія страху» досліджують травматичний досвід жертв і свідків Голокосту через призму приватної пам'яті, водночас не відкидаючи контекст загальної цивілізаційної травми Другої світової війни.

У статті проаналізовано проблематизацію в романах непростих польсько-єврейських стосунків у час війни, а також у перед- і післявоєнні роки, акцептуванні іншого, відповідальності і провини свідків Голокосту перед його жертвами, впливу переданої пам'яті про минулі травми і постпам'яті на драматичне усвідомлення гібридної ідентичності людьми із польсько-єврейських сімей. Проведено порівняння нових наративів у відображенні подій періоду Другої світової війни і трагедії Голокосту в обидвох романах: як Агата Тушинська, так і Моніка Шнайдерман відобразили історичні події через індивідуальне сприйняття свідків і жертв війни та Голокосту, однак Агата Тушинська фокусує нарацію на наслідках пережитих травм, які стають неминучим елементом формування ідентичності наступних поколінь, тоді як Моніка Шнайдерман акцентує на необхідності дослідити причини байдужості великої частини польського населення до трагедії євреїв у часи Другої світової війни.

Авторки романів «Фальшувальники перцю. Родинна історія» та «Родинна історія страху» наголошують на необхідності проговорювання і переосмислення цих суперечливих, раніше «заборонених», але надзвичайно важливих для польського суспільства питань історії.

Ключові слова: історична пам'ять, постпам'ять, ідентичність, травма, Голокост, гібридна ідентичність

Постановка проблеми. Тема історичної пам'яті, пов'язаної з Другою світовою війною та Голокостом, є однією з найактуальніших у сучасній літературі. З огляду на природну зміну поколінь, усе частіше про історичні події цього періоду пишуть не безпосередні учасники чи свідки, а представники так званого *покоління після*. Малгожата Гашинська-Магера і Войцех Мазур зазначають: «Ця тінь трагічного минулого назавжди вписалась у біографії представників наступного покоління, ставши невід'ємним елементом їхньої ідентичності» [5, с. 5]. Розуміння та сприйняття відображуваних подій авторами післявоєнного покоління базується на знаннях,

переданих їм здебільшого старшими родичами, а оскільки ці відомості часто неповні, неточні або суб'єктивні, то автори доповнюють їх своєю уявою, роздумами, рефлексіями або пропонують фікційну альтернативу історичним фактам.

Чи можливо безсторонньо й адекватно описати події, свідком яких ти не був? Які засоби для цього можна використати? Літературознавиця Катажина Тхіель-Янчук визнає: «Однією з найважливіших проблем, із якою стикаються письменники, що належать до т. зв. *покоління після*, нащадки тих, хто пережив Голокост, є зв'язок між уявою та пам'яттю» [17, с. 204]. Вона зазначає, що після періоду «колективного забуття», коли

суспільства були не готові прийняти свідчення жертв Голокосту, а деякі теоретики нового роману вважали, що «свідчення є протиприродою творчості» [15, с. 121], у 80-х роках минулого століття світ увійшов в «еру свідка»: поступово у західному світі формується явище, що окреслюється як *пам'ять Шоа*, та відбувається його певна сакралізація. Однак надмірне прагнення до наочності унеможливило «мислити про минуле в категоріях репрезентації» і водночас «сприяло певному пере-насиченню образами Шоа» [17, с. 204].

Новим напрямом літератури *покоління після* став авто- та біофікційний роман, вільний від ідеології і політики, який цікавиться індивідуальним досвідом і в якому нема чіткого розмежування реальності і фікції, а це, на думку Єжи Ліса, радикально скорочує дистанцію між минулим і теперішнім [11, с. 11–12].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У польській літературі післявоєнних років про трагедію Другої світової війни та Голокост проблема стосунків поляків та євреїв була репрезентована заангажовано, піддавалась політичним маніпуляціям. У творах Зоф'ї Налковської, Адольфа Рудницького, Казімежа Брандуса, Людвіка Херінга, Єжи Анджеєвського поряд із правдивим відображенням страждань євреїв замовчуються або применшуються антисемітська поведінка поляків, неконтрольовані вияви агресії, роль духовенства у розпалюванні антиєврейських настроїв, колабораціонізм поляків із нацистами у справі знищення євреїв. Узагальнюється образ поляка-рятівника євреїв, а тема польського доносництва, шантажу, грабування залишається на маргінесі. Дослідниця Голокосту Божена Кефф робить невтішні висновки від перечитування цієї літератури [4]. На її думку, запит більшої частини польського суспільства, яка не хотіла визнавати за поляками жодної вини, спонукав письменників не заглиблюватись у тему польсько-єврейських відносин у час Голокосту. Наприклад, польський поет єврейського походження Тадеуш Ружевич трактував жертв у загальнолюдському вимірі, позбавляючи їх єврейської етнічної та культурної належності.

В останні десятиріччя з'явився новий підхід до оцінки Голокосту, який «не лише змінив спосіб мислення про людину, а й спонукав до перегляду старих наративів про історію нашого континенту, зокрема історію Польщі» [2, с. 10]. Польські автори в нових творах на тему війни і Шоа намагаються відійти від стереотипів, які часто присутні в спогадах очевидців, дати справедливую картину минулого, полемізуючи з усталеними

наративами і не зважаючи на можливе несприйняття певними групами суспільства. Серед таких творів назвемо «Творки» Марека Бенчика, «Голокост», «Сутінки і ранки», «Лелеки над повітом» Пйотра Шевца, «Пансіонат» Пйотра Пазінського, «Італійські шпильки» Магдалени Туллі, «Фраскати» Еви Курилюк. Однак польська дослідниця Аліна Молісак вважає, що твори авторів *покоління після* недостатньо представлені в польській літературі: «коли ми говоримо про так звану літературу другого покоління, тобто літературу дітей тих, хто пережив Голокост, або людей, народжених після війни, які займаються темою Голокосту, то в польській літературі представлена ця тема, як мені здається, досить слабо...» [21].

Постановка завдання. Серед цікавих і вартих уваги творів представників покоління, народженого після війни, є романи-дослідження Агати Тушинської «Родина історія страху» (2005) та Моніки Шнайдерман «Фальшувальники перцю. Родина історія» (2016). Метою дослідження є аналіз і порівняння нових наративів у відображенні подій періоду Другої світової війни і трагедії Голокосту в обидвох романах.

Виклад основного матеріалу. У згаданих творах письменниці відобразили історичні події з перспективи приватної пам'яті, порушили складну і болісну тему польсько-єврейських взаємин, зокрема, під час Голокосту, показали наслідки переданої травми на становлення власної ідентичності. Романи Агати Тушинської і Моніки Шнайдерман, як багато творів представників другого і третього поколінь тих, хто пережив Голокост, – це також спроба реконструкції світу, який минув.

Обидва твори автобіографічні, обидва написані жінками, які належать до другого покоління після Голокосту. Авторки романів походять зі змішаних польсько-єврейських сімей, їхні єврейські родини, включно з батьками (в Агати Тушинської – мама, у Моніки Шнайдерман – батько), стали жертвами політики переслідування євреїв фашистами в часи Другої світової війни. Народжені в мирний час письменниці не мають власних спогадів про війну, однак відчули значний вплив трагедії Голокосту на життя своє і своїх рідних. Згадані твори – дуже щирі оповіді, у яких авторки розкривають перед читачем свій внутрішній світ. “*Ta książka jest we mnie od lat. Jak ta tajemnica*” [18, с. 9], – зізнається Агата Тушинська. Подібно характеризує твір Моніки Шнайдерман Мартін Поллак: “*...opowieść, którą oddaje w nasze ręce, okazuje się bardzo osobista, nieomal intymna*” [12, с. 10].

Глибока внутрішня тривога, викликана постпам'яттю, бажання знайти відповіді на

питання, які не дають спокійно жити, потреба донести до читача певні смисли є мотивацією кожної з авторок до літературної творчості. Як зазначає український дослідник Остап Сливинський, «...постпам'ять – це не просто якась заповнення порожнин у власному генеалогічному дереві, все набагато складніше. Це пошук якогось дуже потрібного, але відсутнього меседжу з минулого, що є двигуном постпам'яті» [1]; «Якщо бути точним, то постпам'ять – це не пам'ять ніяка, а уява, фантазія, дуже часто – письмо. Тобто література. Така, що допомагає позбутися кошмарів, назвати нарешті те, що лякає» [1].

Однак аналізовані твори відрізняються, на наш погляд, головним фокусом нарації. Моніка Шнайдерман відчуває неспокій через тривалу, на її думку, втрату пам'яті про долю євреїв у Польщі, відсутність у місцях колишнього проживання єврейських громад навіть згадки про втрачений єврейський світ, який тут колись вирував, її бентежить “*dziwny fantomny ból, który dopada mnie od czasu do czasu, gdy o nich wszystkich myślę*” [16, с. 118]. Однак головним мотиватором до написання книги є, на наш погляд, намагання осмислити і чесно оцінити поведінку своїх родичів-поляків у час Голокосту, зрозуміти причини байдужості до цієї трагедії, яка відбувалась на їхніх очах. Моніка Шнайдерман хоче виявити корені антисемітизму, який притаманний значній частині польського суспільства.

Агату Тушинську до написання твору спонукають ті ж причини, хоч до своїх польських родичів у неї нема таких претензій, як у Моніки Шнайдерман. Головною спонукою до написання «Родинної історії страху» вважаємо роздвоєну ідентичність самої авторки, її прагнення визнати єврейську частину своєї ідентичності, оприлюднити правду про своє походження і, що головне, самій внутрішньо погодитись зі своєю польсько-єврейською ідентичністю, прийняти її.

Щоб знайти відповіді на ці проблеми, які є насправді важливими для суспільства загалом, якщо воно вважає себе демократичним, авторки досліджують історії своїх родин, заглиблюються в історію попередніх поколінь, наскільки мають змогу. Літературознавиця Сильвія Кароляк, маючи на увазі дочок уцілілих матерів – жертв Голокосту, зазначає: “*Córki sięgają zatem do tego, co pozostaje w ich zasięgu: do opowieści bliskich – przyjaciół, innych członków rodziny, do ksiąg metrykalnych, rodzinnych zbiorów zdjęć, proszą o pomoc historyków, wyjeżdżają do miejsc, w których rozgrywały się dramatyczne, dotyczące Zagłady, doświadczenia ich matek – kupują*

przewodniki turystyczne, aktualne i stare plany miast, zachowują się jak detektywi. To córki poszukują sposobu, by opowiedzieć o życiu matek, a więc także: by opowiedzieć o Zagładzie” [9, с. 178]; “*Córki stają się spadkobierczyniami rodowodu...*” [9, с. 177]. Саме так вчиняють обидві авторки.

Моніка Шнайдерман має до диспозиції небагато свідчень, спогадів про події воєнного часу. Дещо розповів батько, родичі прислали родинні фотографії. Отже, щоб відтворити минулий світ і зберегти пам'ять про нього, щоб знайти відповіді на питання, які діймають її, авторка опрацьовує газетні публікації воєнного часу, архівні матеріали, листи, щоденник брата її бабусі, читає літературу Голокосту: “*Z wygrzebanych fragmentów historii, z nielicznych dokumentów i jeszcze mniej licznych słów mojego ojca, ocalałego z Holocaustu, buduję opowieść*” [16, с. 120]. Таким же шляхом іде й Агата Тушинська. У чергових розділах книги детально досліджує життя родичів як польської, так і єврейської гілок її родини.

І Моніка Шнайдерман, і Агата Тушинська відвідують місця колишнього проживання своїх рідних, *місця пам'яті*. Це дозволяє зібрати відомості про попередні покоління, часто фрагментарні, які все ж допомагають зануритись в атмосферу тогочасного життя, краще зрозуміти ментальність родичів. З усього доступного матеріалу відображають історичні картини минулого через призму індивідуальної пам'яті, індивідуальні переживання вписують у широкий історичний контекст.

Споріднює два твори і те, що письменниці супроводжують розповіді про життя своїх родин роздумами, рефлексіями, сумнівами, порівняннями. Часто ставлять себе на місце якоїсь особи, намагаються пояснити собі мотиви тих чи інших дій. Також обидві авторки залучають свою багату уяву. Так, про свою бабусю Делю Тушинська пише: “*Jeszcze trudniej było ją stworzyć. Dla mnie i mojego życia*” [18, с. 259].

Психологи фіксують різну поведінку людей, які зазнали психологічної травми. До чинників, які впливають на виникнення труднощів у житті *після травми*, належить «...потрапляння в ситуації, що призводять до розладів ідентичності та відсутність підтримки в середовищі після пережитої травми» [14]. Дослідження посттравматичного синдрому показали, що дуже часто люди, які пережили сильний стрес, страх, приниження, насильство, не хочуть навіть подумки повертатись у ці ситуації і вибирають для себе поведінкову модель, яка є свого роду захисною реакцією для їхньої свідомості: намагання дистанціюватися від

пережитих потрясінь, уникнути «роздряпування» пережитих травм, щоб знову не проживати завданого колись болю, прагнення адаптуватись до нової безпечної реальності [10; 13].

Батько Моніки Шнайдерман Марек Шнайдерман – жертва Голокосту, він був в'язнем концентраційних таборів Майданек, Аушвіц, Заксенгаузен. Пережиті травми – смерті батьків, брата, родичів, страждання, страх, біль, голод у Варшавському гетто і концтаборах – зумовили його мовчання, небажання згадувати трагічні моменти, давати свідчення: *“Po prostu musialem zarzucic zaslonę na to, co było, żeby móc jakoś zaadaptować się do tego, co nastąpiło później. Te dwa światy były zupełnie niemożliwe do pogodzenia. A potem nie mogłem już do tego “wcześniej” wrócić. ... Chyba po prostu zamknąłem, może podświadomie, drzwi do przeszłości. To był trochę taki mechanizm obronny. Potem już nie potrafiłem ich otworzyć”* [16, с. 14]. Крім спогадів, написаних у дитбудинку одразу після війни, батько Моніки Шнайдерман згадував тільки деякі моменти. Особливо важко було згадувати час, проведений в Аушвіці, бо це знову завдавало йому болю як доторк до незагоєних ран. *“Wiem, że nosisz i zawsze nosić będziesz w sobie Auschwitz... Muszę wierzyć w twoje słowa, że potrafiłeś na tyle wyzwolić się ze wspomnień, by móc normalnie żyć, i że nigdy nie myślałeś o zemście”* [16, с. 154], – пише дочка.

Моніка Шнайдерман підкреслює, що після війни, відкинувши можливість емігрувати, її батько, як багато хто з його покоління, покоління тих, хто пережив війну, *“prawdziwie, głęboko i szczerze”* повірив у можливість самореалізації у новій Польщі, жив *“pełnią uratowanego życia”* [16, с. 154], став партійним. Тільки один раз завагався, одержав американську візу, однак ніколи нею не скористався.

Мати Агати Тушинської також є жертвою Голокосту, в час війни вона перебувала у Варшавському гетто. Однак у дитинстві письменниця про це не знала. Уважала себе і своїх родичів поляками і навіть не здогадувалась, що її мати має іншу національність. Халіна Пшедборська-Тушинська стверджує, що розповіла доньці правду, коли їй виповнилось 19 років.

Агата Тушинська розмірковує, чому мама не визнавала свого єврейського походження і довгий час тримала від неї в таємниці правду про своє минуле. Після тривалих роздумів зрозуміла, що мама зробила це з любові до неї: переживши страхіття перебування в гетто, переховування у чужих людей із частою зміною місць перебування, смерть матері, Халіна Пшедбор-

ська-Тушинська хотіла, щоб дочка не повторила її власної долі, не зіткнулась з будь-якими виявами антисемітизму, який не зник автоматично з польського суспільства після закінчення війни. Тому була щаслива, що дочка має зовнішність, більше притаманну полякам: світле волосся, голубі очі. Мати хотіла оберегти дочку, виховати для життя в Польщі: *„Nie chciała, żebym miała garb. ... Nie chciała zrzucić dziecku na barki ciężaru, ktorego nie będzie w stanie udźwignąć. Nie chciała, żeby jej corka rosła w lęku i poczuciu krzywdy. Sądziła, że można poruszyć ten temat, kiedy będzie mogła to unieść i ewentualnie się bronić”* [18, с. 10]; *“Ona milczała, żeby odgradzić mnie murem, jak mówi, od wszystkiego złego, co mogłoby mnie w tym kraju spotkać z racji jej pochodzenia. Staram się zrozumieć, że był to dowód największej miłości matki do dziecka”* [18, с. 30].

Однак Халіна Пшедборська-Тушинська вибрала польську ідентичність і заради себе самої. Дівчина мусила вижити в нових післявоєнних реаліях. Не маючи матері, подруг-єврейок, тобто нікого, з ким могла б порадитись, обговорити спільні проблеми, вирішила мовчати, імітувати польську національність. Нараторка розглядає таку поведінку як інстинкт самозбереження у непевних обставинах: *“To musiało być instynktowne, odruch obronny, zatrasnąc przeszłość niosącą upokorzenie. Miała żyć, miała ocaleć – takie było życzenie jej matki. Żyć dalej, po wojnie, po wyzwoleniu, po zwycięstwie. Nie знала nowych reguł gry. Dopiero rozglądała się dokoła. Nasładowała bliskich. Milczeli. Polowanie na żydów wydawało się skończone, ale czy można było uwierzyć temu do końca? Odzyskać pewność?”* [18, с. 55]. Як і батько Моніки Шнайдерман, Халіна Пшедборська-Тушинська відчувала страх, загрозу, не бажала згадувати пережите: *“Nie chciała się oglądać za siebie. Za nią, w niej były tylko starch i wstyd. Niejasne zagrożenie. Jej nowy los musiał zaprzeczyć ciemności, zasłonić przeszłość, odciąć źródła i przyczyny lęku. Nowy, czysty, jasny, aryjski i polski los nie mógł być skalany strachem, czyli przeszłością, czyli pamięcią getta, czyli Żydem. To musi pozostać sekretem”* [18, с. 55]. Не тільки вона, а і її батько та інші родичі поводити себе так само, не згадуючи війну і Голокост, у них жив страх якимось вирізнитись, бути не такими, як усі: *“Wybrali milczenie jako kryjówkę”* [18, с. 53]; *“Zatrasnąc przeszłość. Zabić deskami”* [18, с. 237]. Дозволяли собі бути євреями тільки в дуже тісному колі родини, серед своїх, «пошепки».

Агата Тушинська, як і Моніка Шнайдерман, констатує, що це явище було поширене серед

євреїв у післявоєнній Польщі. Євреї, які вижили у страшних жорнах воєнного часу, боялись, можливо, навіть на підсвідомому рівні, повторення геноциду. Агата Тушинська також описує хвилю антисемітизму в Польщі в 1968 році, вияви пригнічення, розчарування, страху, які спостерігала у своїй єврейській родині в той період. Вибираючи мовчання про єврейське коріння, лояльну позицію до встановленого після війни соціалістичного режиму в Польщі, польську ідентичність, євреї прирікали себе на асиміляцію.

Замовчування правди матір'ю і водночас насмішкувате ставлення до євреїв з боку батька-поляка сформувало ідентичність Агати Тушинської, яка вважала себе полькою і довго не могла прийняти правдивий стан справ. Їй було непросто усвідомити інформацію про єврейське походження матері: *“Musiały minąć lata, zanim znalazłam w sobie siłę na przyjęcie tej wiadomości. Zanim dopuściłam ją do świadomości, która się przed nią broniła. Potrzebowałam czasu, żeby to przyjąć”* [18, с. 11]. Спочатку вважала, що це страшна річ, боялась, що вона якось оприявниться. Авторка сама дивується, чому в ній є цей страх: *“Co takiego jest we mnie czy było, co każe i każe to ukrywać? Czego się boje? Jakiej reakcji? Ciągle nie sprawdziłam”* [18, с. 173]. Стан, у якому жила, *“zanim potrafiłam coś z tym zrobić”*, означає як *“schizofreniczne rozdwojenie”* [18, с. 9]. Поведінку матері Агата Тушинська вважає неправильною: слід було розмовляти з дочкою, проговорювати цю тему, адже замовчування тільки збільшувало відчуття вини, гіршості.

Процес самоусвідомлення себе як дочки матері-єврейки, яка пережила Голокост, і себе самої як єврейки триває дотепер, про що признається авторка «Родинної історії страху»: *“Czy mogę o sobie powiedzieć: jestem Żydówką? Nie”* [18, с. 11]. Щоб перебудувати свою ідентичність, знайти в ній достойне місце для єврейської лінії поряд із польською, Агата Тушинська намагається зібрати якомога повнішу інформацію про події минулого, зрозуміти поведінку людей у складних обставинах, мотиви, якими вони керувались. Рефлексує над вчинками своїх рідних, шукає відповіді на питання, які у неї виникають. Розуміє, що без відповідей на ці питання не знайде рівноваги у власному житті, не зможе побудувати свою справжню гібридну ідентичність.

Вищезгадане відвідування *місць пам'яті* потрібне письменницям не тільки для збереження пам'яті, а це дозволяє їм краще усвідомити свою ідентичність, відкриває раніше не проявлені сто-

рони їх «я»: *“Mam w sobie ich krew, ich geny, ich losy”* [16, с. 126]; *“To przeszłość. Zagarniam ją w siebie, jakbym miała do niej prawo. Poczulałam ulgę, jaką daje świadomość przynależności... Jednak coś mnie po latach do Kuchar przywiodło”* [18, с. 173].

В обох творах наявні свідчення постпам'яті в другому поколінні учілих у Голокості. Історії, які розповіла Агати Тушинській мама, зокрема, про вихід з гетто, дуже вплинули на авторку роману: *“Ta historia żyje we mnie wbrew mojej woli. Odrasta się i odrasta w kolejnych wariantach snu. Wraca. Nie umiem się od niej uwolnić”* [18, с. 173]. Агата Тушинська відчуває у снах те, чого сама не пережила, вона ототожнює себе з малою дівчиною, якою у той час була її мама. Письменниця з дитинства мала потребу лектури про Аушвіц, інтуїтивно не відчувала глибокого зв'язку з католицькою вірою. Моніка Шнайдерман також запевняє, що іноді ясно бачить картини з минулого, яких не могла бачити в дійсності.

Агати Тушинській дуже допомогло збудувати власну складну ідентичність відвідування США. Спілкуючись із євреями, які поборолі страх, вільно демонстрували свою належність до єврейської громади, вона зрозуміла, що позбутись страху, переданого їй як постпам'яті від дідуся і матері, можна, дослідивши, переосмисливши і засвоївши минуле своєї родини, *«вийшовши з укриття»*: *“Dopiero otwarcie rodzinnej przeszłości, pryswojenie pamięci, dało mi grunt pod nogami. Mam oparcie. Nie boję się już”* [18, с. 173]. Зрештою, осмислила і відчула, що її ідентичність має бути гібридною, містити як польську, так і єврейську частини, які мусять гармонійно поєднатись, не поборювати одна одну, а злитись в одне ціле: *“Nie chcę dokonać wyboru jednego dziedzictwa. Oba – polskie i żydowskie – żyją we mnie. Oba mnie tworzą. Nawet jeśli ze sobą walczą i jedno oskarża drugie – do obu należą. I niech tak zostanie”* [18, с. 403].

Письменниці відчують себе відповідальними за збереження пам'яті про долю народу, до якого належать. Також проблематизують питання польського антисемітизму. Моніка Шнайдерман порівнює дві історії родин – польської та єврейської. Наприклад, зіставляється, з одного боку, велике зацікавлення й обговорення членами польської родини військових дій у Британії, переслідувань польської інтелігенції, з іншого – відсутність реакції на існування варшавського гетто, де помирили тисячі людей, *“tuż obok nich, na wyciągnięcie ręki”* [16, с. 199]. Моніка Шнайдерман дуже різко докоряє своїм родичам-полякам за те, що не помічали

трагедії Голокосту, яка відбувалась на їхніх очах, були байдужі до чужого терпіння, хоч не були і войовничими антисемітами. Це є великим особистим болем, переживанням і образою Моніки Шнайдерман.

Однак авторка зауважує, що її родина нічим не відрізнялась від інших родин поляків щодо страждань євреїв, адже більшість поляків були просто *bystanderzy*. Незважаючи на той факт, що байдужа позиція свідків екстермінації євреїв була найпоширенішою, її не описували в літературі Голокосту: «Проте ідеалізовані соціальні уявлення про Голокост у Польщі є не лише результатом антисемітизму чи нарцисичного розуміння ідентичності. Вони також є проєкцією ілюзії щодо власної моралі. Люди, які не помічають власних моральних трансгресій, також не можуть визнати, що їхня нація в минулому мала аморальну, а іноді й злочинну поведінку. Тому здатність бачити власну аморальність є ключем до історичного примирення та пропрацювання аморальних аспектів» [3, с. 115].

Моніка Шнайдерман тематизує привласнення *pożydowskiego* майна, післявоєнні єврейські погроми, негативний вплив засобів інформації націоналістичних організацій, які нагнітали між-національну ненависть.

Непоодинокі приклади антисемітизму наводить і Агата Тушинська. Зокрема, у розділі «Трунчочка» описує, як її зачепили і зранили *“polski prymitywny antysemityzm, uprzedzenia, niechęć, agresja”* [18, с. 179] у розмові з поляком, який розповідав небилиці про те, що нібито євреї колись убили хлопчика, щоб використати його кров для приготування маці. У той момент відчула виразний смак генетичного страху.

Інший тип антисемітизму притаманний батькові Агати Тушинської: він дозволяє собі кпити з євреїв, перекривляти їх, обвинувачувати у всіх негараздах Польщі, у той же час сам одружений із єврейкою. Це поверховий побутовий антисемітизм, замішаний на стереотипах.

Зауважимо, що Агата Тушинська не настільки категорична в засудженні відсутності емпатії до євреїв у поляків, як Моніка Шнайдерман. Вона ставить собі питання: а як я вчинила б на місці поляків, чи вистачило б відваги допомагати євреям, усвідомлюючи всю небезпеку такого вчинку? (*“Zastanawiam się, czy nie balabym się bawić z nią na moim podwórku, czy przyniosła bym jej wieczorem do zjedzenia moją kromkę chleba z cukrem. Czy starczyło by mi sił, jak innym starczało, żeby ją ukrywać w mojej szafie albo na moim strychu”*) [18, с. 15]. Також перешкодою для допо-

моги євреям міг бути страх несприйняття такої постави з боку антисемітської частини польської спільноти. *“Współzucie dla ofiar było postrzegane jako zagrożenie dla wspólnoty i jej spójności. Empatia lokowała się w obszarze społeczno-kulturowej nieprawomocności. I to właśnie przesądzało o ryzyku związanym z pomocą Żydom, nie zaś kara śmierci”*, – пише польська дослідниця Голокосту Ельжбета Яніцька [7, с. 140].

Уважаючи своїх єврейських родичів жертвами Шоа, Агата Тушинська, однак, не ідеалізує їхніх моральних якостей: уважає, що родина мала б подякувати своєму рятівникові – полякові Олесю Маєвському, незважаючи на певні обґрунтовані претензії до нього. Не оминає увагою і той факт, що її матір-єврейку щиро прийняла польська родина батька, а батько-поляк у єврейській родині ніколи своїм не став.

Причини польського антисемітизму обидві авторки вбачають у традиційній відособленості єврейських громад, недостатній інтенсивності спілкування між поляками і євреями у різних сферах; зауважують зверхнє ставлення до євреїв із боку поляків. Агата Тушинська бачить і певну зверхність асимільованих євреїв щодо євреїв-ортодоксів. Суспільна психологія вказує на фундаментальну роль заздрості в стереотипі євреїв у Польщі: уважалось, що євреї володіють великим багатством, контролюють економіку і політику країни, а тому усунення євреїв із суспільного простору дасть нові шанси полякам [6; 20]. До таких упереджень доклалося і польське католицьке духовенство.

Моніка Шнайдерман відстоює необхідність активної позиції носіїв пам'яті. На її переконання, вони зобов'язані передавати правдиву інформацію, свій приватний досвід переживання важливих історичних подій наступним поколінням. Її меседж можна окреслити влучною фразою Йоанни Кабронської: «Мовчання погано впливає на моральний стан суспільств, яких воно торкнулося» [8, с. 106].

Аналізовані твори жанрово різнопланові, вони містять елементи репортажу, родинної оповіді, ліричні відступи.

У творах, що розглядаються, спостерігаємо жіночу постмеморіальну нарацію, для якої характерними є певні особливості. Одним із «визначників жіночого письма» [19] літературознавці вважають автобіографізм. Критикиня Наталія Журавська зауважує, що «...жінки все частіше описують свої переживання, пов'язані з травмою єврейського походження, їхні розповіді суттєво відрізняються

від створених авторами-чоловіками... Автобіографічні зізнання жінок зосереджені на емоціях і тілесному почутті спадковості, позбавлені пафосу та піднесеності історії ... Письменниці описують свої переживання відверто, інтимно, які часто набувають форми гібридного жанру автобіографічної саги» [22, с. 62]; «Для їхнього письма характерні також уникання створення національних міфів, які часто трапляються в чоловічій прозі, а також автоматизм і сильна емоційність оповіді» [22, с. 62].

Відзначені особливості жіночої постмеморіальної прози притаманні обом романам. Твори написані з індивідуальної перспективи, у них немає героїзації певних осіб чи подій. Стиль письма письменниць є емоційним, насиченим багатьма деталями, які потрапляють у поле зору жінок. Наприклад, Агата Тушинська звертає увагу на те, що під час виходу з гетто бабуся Деля не перефарбувала волосся у світлий колір, щоб бути більше схожою на *арійку*; Моніка Шнайдерман помічає, що її тітка виглядає на фотографіях завжди елегантно тощо.

Авторки також порушують етичні питання, актуальні для літератури Голокосту: чи правомірно переносити індивідуальну пам'ять та досвід у літературну площину, чи вироблено художній інструментарій для правдивої передачі всієї глибини пережитого жертвами війни? “*Czy wolno mi to oceniac?*” [18, с. 392]; “*Czy tam w ogóle prawo o to wszystko dopytywać, dociekać, starać się pojąć rozumem i wyobraźnią rzeczy, których ani rozum, ani wyobraźnia pojąć nie są w stanie? ... czy tam prawo przywoływać*

cienie, o których z całych sił chciałeś zapomnieć? Czy w ogóle cokolwiek jestem w stanie zrozumieć?” [16, с. 140] – вагаються письменниці. Моніка Шнайдерман акцентує на потребі вироблення відповідних мовних засобів для адекватного відображення і переосмислення трагічного досвіду: “*Co począć z doświadczeniami wykraczającymi poza wszelkie znane granice rzeczywistości, z doświadczeniami, dla których opisu nie mamy języka, pojęć ani kategorii?*” [16, с. 152]. Вона посилається на слова Рахелі Аuerбах, яка ще в гетто мала відчуття, що не буде спроможна “*dać wyrazu tej rzeczywistości, którą obecnie przeżywamy*” [16, с. 144].

Висновки і пропозиції. «Родинна історія страху» Агати Тушинської та «Фальшувальники перцю. Родинна історія» Моніки Шнайдерман – це книги, які засвідчують зміни у способі оповіді про Другу світову війну і Голокост: історичні події подаються з перспективи автентичного голосу особистості. Постпам'ять нараторок, які належать до другого покоління після, відіграла фікційну роль – спонукала їх до дослідження родинних історій та до літературної творчості, що послужить збереженню історичної пам'яті. У творах порушуються важливі для польського суспільства проблеми: провина свідків щодо жертв Голокосту, замовчування травматичного досвіду, успадкований страх, стверджується необхідність пропрацювання досвіду жертви. Прийняття й утвердження гібридної польсько-єврейської ідентичності письменницями дозволяє говорити про терапевтичну функцію постпам'яті.

Список літератури:

1. Сливинський О. Свобода від молоточків. Інтерв'ю з Остапом Сливинським, розмовляла Анна Грувер. URL: <https://prdg.me/uk/svoboda-vid-molotochkiv> (дата звернення: 25.10.2021).
2. Adamczyk K. Doświadczenia polsko-żydowskie w literaturze emigracyjnej: 1939-1980. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2008. 283 s.
3. Bilewicz M., Babińska M. Bystander, czyli kto? Potoczne wyobrażenia Polaków na temat stosunku do Żydów w czasie okupacji hitlerowskiej. *Teksty Drugie*. 2018. T. 3. S. 97–116. URL: <https://doi.org/10.18318/td.2018.3.6> (data dostępu: 25.10.2021).
4. Borowicz J., Keff B., Strażnicy fatum. Zagłada Żydów. *Studia i Materiały*. 2020. Nr 16. URL: <https://doi.org/10.32927/zsim.651> (data dostępu: 25.10.2021).
5. Gaszyńska-Magiera M., Mazur W. Od redaktorów. *Politeja*. 2015. T. 12, nr 35. S. 5–6. URL: <https://doi.org/10.12797/politeja.12.2015.35.01> (data dostępu: 25.10.2021).
6. Glick P. Sacrificial Lambs Dressed in Wolves' Clothing Envious Prejudice, Ideology, and the Scapegoating of Jews. *Understanding Genocide: The Social Psychology of the Holocaust*. 2002. P. 112–142. URL: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195133622.003.0006> (date of access: 25.10.2021).
7. Janicka E. Obserwatorzy uczestniczący zamiast świadków i rama zamiast obrzeży. O nowe kategorie opisu polskiego kontekstu Zagłady. *Teksty Drugie*. 2018. Vol. 3. S. 131–147. URL: <https://doi.org/10.18318/td.2018.3.8> (date of access: 25.10.2021).
8. Kabrońska J. Jeśli my zapomnimy, kto będzie pamiętał? Dzieło sztuki jako manifestacja postpamięci. *Politeja*. 2015. T. 3(35). S. 105–122.
9. Karolak S. Utwory o matkach i córkach. Kobiecte narracje postmemorialne. *Politeja*. 2015. T. 12, nr 35. S. 171–187. URL: <https://doi.org/10.12797/politeja.12.2015.35.13> (data dostępu: 25.10.2021).

10. LaCapra D. Psychoanaliza, pamięć i zwrot etyczny. Pamięć, etyka i historia. Anglo-amerykańska teoria historiografii lat dziewięćdziesiątych (antologia przekładów) /red. E. Domańska. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 2002. S. 127–162.
11. Lis J. Obrzeża autobiografii: O współczesnym pisarstwie autofikcyjnym we Francji. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2006. 348 s.
12. Pollak M. Mowa jednak złotem /przeł. Karolina Niedenthal. w: Sznajderman M. Falszerze pieprzu. Historia rodzinna. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2016. S. 6–10.
13. Pospiszyl K. Zygmunta Freud. Człowiek i dzieło. Wrocław: Ossolineum, 1991. 323 s.
14. Prot K. Życie po Zagładzie Skutki traumy u ocalałych z Holocaustu. Świadczenia z Polski i Rumunii. Warszawa: Instytut Psychiatrii i Neurologii, 2009. 165 s.
15. Ricardou J. Problèmes du nouveau roman. Paris : Éditions du Seuil, 1967. 208 p.
16. Sznajderman M. Falszerze pieprzu. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2016. 288 s.
17. Thiel-Jańczuk K. Między nieobecnością a obrazem. Taktyki pamięci we współczesnej francuskiej literaturze po-holokaustowej. *Politeja*. 2015. T. 12, nr 35. S. 201–212.
18. Tuszyńska A. Rodzinna historia lęku. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2005. 423 s.
19. Ubertowska A. Archeologie pamięci. Współczesne kobiece narracje o wojnie. Wojna i postpamięć / red. Z. Majchrowski, W. Owczarski, Gdańsk 2011. S. 187–198.
20. Winiewski M., Soral W., Bilewicz M. Conspiracy Theories on the Map of Stereotype Content: Survey and Historical Evidence. *The Psychology of Conspiracy* / ed. by M. Bilewicz, A. Cichocka, W. Soral. London, 2015. P. 23–43.
21. Wypowiedź A. Molisak w trakcie spotkania Wszystko o Matce-Żydowce. Wokół książki Bożeny Keff „Utwor o Matce i Ojczyźnie”. URL: <http://genderstudies.pl/index.php/aktualnosci/feminaria/wszystko-o-matce-zydowce-wokol-ksiazki-bozeny-keff-utwor-o-matce-i-ojczyzn-relacja> (data dostępu: 25.10.2021).
22. Żórawska N. „Czy mogę o sobie powiedzieć: jestem Żydówką?”. O „Rodzinnej historii lęku” Agaty Tuszyńskiej. *Czytanie Literatury: Łódzkie Studia Literaturoznawcze*. 2015. T. 4. S. 61–75.

Yevchuk U. Yu. NEW NARRATIVES OF HISTORICAL MEMORY OF THE HOLOCAUST IN MONIKA SZNAJDERMAN'S "FALSZERZE PIEPRZU. HISTORIA RODZINNA" AND AGATA TUSZYŃSKA'S "RODZINNA HISTORIA LĘKU"

Modern world trends in historical discourse is the search for new ways to rethink and reflect historical events. The discourse of the events of the Second World War and the Holocaust tragedy is dominant in contemporary Polish literature, which represents historical memory. Polish writers of the second generation of Holocaust victims Monika Sznajderman and Agata Tuszyńska in their works "Falszerze pieprzu. Historia rodzinna" and "Rodzinna historia lęku" explore the traumatic experiences of Holocaust victims and witnesses through the prism of private memory, while not dismissing the context of the general civilizational trauma of World War II.

The article analyzes the problematization in the novels of difficult Polish-Jewish relations during the war, as well as in the pre- and postwar years, the acceptance of another, the responsibility and guilt of Holocaust witnesses to its victims, the impact of transmitted memory of past trauma and postmemory on dramatic awareness of hybrid identity by people from Polish-Jewish families. A comparison of new narratives depicting World War II events and the Holocaust tragedy in both novels: both Agata Tuszyńska and Monika Sznajderman portrayed historical events through the individual perceptions of witnesses and victims of the war and the Holocaust, however, Agata Tuszyńska focuses the narrative which became an inevitable element in shaping the identity of future generations, while Monika Sznajderman emphasizes the need to investigate the reasons for the indifference of much of the Polish population to the tragedy of the Jews during World War II.

Authors of novels "Falszerze pieprzu. Historia rodzinna" and "Rodzinna historia lęku" emphasize the need to speak out and rethink these controversial, previously "forbidden" but extremely important issues of history for Polish society.

Key words: historical memory, post-memory, the Holocaust, trauma, hybrid identity.